

- Т. 1 : Поезії / [упоряд. та прим. Н. О. Вишневської ; ред. тому А. А. Каспрук]. С. 92–93.
2. Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana. Warszawa : nakład i druk S. Orgelbranda Księgarza, 1845. Т. 2–3.
 3. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich pod red. B. Chlebowskiego. Warszawa, 1893. Т. IV, Т. X, Т. XIV.
 4. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Вып. 9: Приходы и церкви Подольской епархии / Под ред. Е. Сецинского. Каменец-Плодольск, 1901. 1267 с.
 5. Косміна Т. Сільське житло Поділля. Кінець XIX – XX ст. : історико-етнографічне дослідження. Київ : Наукова думка, 1980. 189 с.
 6. Гудченко З. Музеї народної архітектури України. Київ : Будівельник, 1981. 117 с.
 7. Гудченко З. Архитектурно-планировочные проблемы создания музеев на открытом воздухе в Украинской ССР (18.840 архитектура). Дис. На соискание научной степени кандидата архитектуры. Приложения. К., 1971.
 8. Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі) / [наук. ред. В. А. Косаківський, відп. ред. Т. О. Цвігун]. Вінниця, 2003. 224 с.
 9. Буша: природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Бушанської сільської ради / за наук. ред. В. А. Косаківського. Вінниця : Вінницька газета, 2009. 208 с.
 10. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР : иллюстрированный справочник-каталог в 4 т. / глав. ред. Н. Л. Жариков. Київ : Будівельник, 1983–1986.
 11. Сіцинський Є. Нариси з історії Поділля : з 48 малюнками та історично-археологічною мапою. Ч. 1 : Нарис 1 : Загальний огляд історії Поділля ; Нарис 2 : Передісторія Поділля. Вінниця : [з друкарні Української Академії Наук], 72 с.

Єгор Пархоменко

ВІННИЦЬКА МОЗАІКА: ПРОБЛЕМА ЕКСПЛУАТАЦІЇ СОВЕТСЬКОГО СПАДКУ

Анотація. У статті досліджується феномен советської мозаїки на території України як унікального явища монументального мистецтва XX століття, що поєднувало естетичну виразність із політичною функцією. Простежено еволюцію цього виду мистецтва від засобу ідеологічної пропаганди до елемента культурної спадщини, який сьогодні потребує осмислення в контексті деколонізаційних процесів. Особливу увагу приділено зразкам вінницьких мозаїк – як тим, що зазнали руйнування

або занепаду, так і тим, що були реставровані чи адаптовані до сучасного міського простору.

Ключові слова: візуальна культура, Вінниця, деколонізація, ідеологія, культурна спадщина, мозаїка, монументальне мистецтво, національна ідентичність, реставрація.

Yegor Parkhomenko

VINNITSA MOSAIC: THE PROBLEM OF EXPLOITATION OF SOVIET HERITAGE

Abstract. *The article explores the phenomenon of Soviet mosaics in Ukraine as a unique form of twentieth-century monumental art that combined aesthetic expressiveness with a political function. It traces the evolution of this art form from an instrument of ideological propaganda to an element of cultural heritage that today requires reinterpretation within the context of decolonization processes. Particular attention is paid to examples of mosaics in Vinnytsia — both those that have suffered destruction or decline and those that have been restored or adapted to the contemporary urban environment*

Keywords: *visual culture, Vinnytsia, decolonization, ideology, cultural heritage, mosaic, monumental art, national identity, restoration.*

У XX столітті вкрай давнє мистецтво мозаїки отримало нове життя. На території совєтської України воно набуло широкого розповсюдження з середини 1920-х років, де перетворилося на важливий засіб монументальної пропаганди більшовицької ідеології. Ідея полягала в тому, що образотворчість має стати знаряддям виховання й освіти нових поколінь. Тож мозаїки від самого початку були не просто декоративним елементом, а передусім мовою влади. Вони створювалися як офіційні державні замовлення, де художній задум підпорядковувався ідеологічному змісту. Їхні сюжети, стилістика й композиції мали віддзеркалювати ключові настанови партії та держави, а голос автора просто розчинитися в колективній риториці офіційного мистецтва. Вже після Другої світової війни архітектурна помпезність сталінського ампіру поступилася місцем типовим і більш утилітарним формам, а втім, саме в цих умовах виник плідний союз архітекторів, що надав можливість художникам реалізувати свої творчі амбіції, бодай і в межах скромніших форм [1, с 3].

Отже, справжній розквіт совєтської мозаїки припав на 1960–1970-ті роки. Її тематика охоплювала освоєння космосу, технічний прогрес, медицину, будівництво нових міст і підприємств. Мозаїчні панно прикрашали фасади громадських будівель, шкіл, університетів і гуртожитків, покликані надихати людей на трудові звершення та віру в світле майбутнє. Зразковим прикладом можна назвати мозаїку Г. Солдатова на фасаді Вінницького професійного училища. Вона резонувала з настроями покоління 1960-х. Композиція мозаїки

відтворює високі ідеали покоління «фізиків і ліриків» – віру в силу розуму та самовіддану працю. Подібні твори виконували функцію морального й ідеологічного орієнтира, спрямовуючи молодь до творчості й знання [2].

До того ж вибірка мозаїк на корпусах політехнічного інституту, таких як «Наука і космос» чи «Молоді архітектори», мала такий самий програмний характер – вони закликали до інтелектуальної праці, розвитку і пізнання. Їхнє розташування на великих площинах створювало ефект ідеологічної присутності владних ідеалів у повсякденному житті людей. Мозаїчні панно шкіл і дитячих садків, зокрема цикл «Від ясел до космосу» на вінницькому дитсадку №43, відображали виховний пафос доби, де навіть дитинство розглядалося як етап становлення майбутнього «будівничого комунізму» [1].

Помітною проблема совєтської монументальної спадщини стала в період Євромайдану, наприкінці 2013 – на початку 2014 року. Саме тоді проявилася загальне прагнення суспільства звільнитися від маркерів тоталітарного минулого та переосмислити власну ідентичність. Під хвилю суспільної рефлексії потрапили не лише пам'ятники радянської доби, а й численні мозаїчні панно. На жаль, поспішне знищення цієї символіки нерідко відбувалося методами, що нагадували сам тоталітарний підхід, проти якого воно було спрямоване. У Вінниці деякі мозаїки було зруйновано або пошкоджено. Інші – залишилися занедбаними або прихованими за зеленими насадженнями [2]. Водночас саме вони є важливим матеріалом для подальшого аналізу культурних кодів совєтської доби та розуміння її візуальних наративів.

Показовим прикладом є мозаїка на будівлі вінницького РАЦСу, створена В. Байбековим. Попри втрату окремих елементів, цей твір зберіг художню цілісність і набув нового символічного звучання. Його композиція, що зображує «Дерево життя», метафорично відтворює життєвий шлях людини – від зародження до духовного зростання. Врешті панно стало не лише частиною міського простору, а й об'єктом естетичного переживання, який сприяє рефлексії над зв'язком минулого й сучасного. У 2025 році було проведено роботи з очищення цієї мозаїки. Для цього застосували сучасний метод технічного очищення – миття водою під високим тиском, що дало змогу обережно усунути шари забруднень, не пошкодивши структуру матеріалу [3].

Інший приклад – мозаїка на Європейській площі, колись важлива складова меморіального комплексу біля Вічного вогню. Її художня структура відзначалася насиченістю радянської символіки, однак через байдужість і вандалізм твір зазнав руйнування. На думку дослідників, такі артефакти варто розглядати в музейно-меморіальному контексті, адже їхнє існування – частина складної історичної пам'яті, яку неможливо просто «вилучити» без втрати смислової цілісності міського простору [2].

Також відомим є прецедент, коли задля усунення постколоніального наративу вінницький ліцей №18 увійшов до Книги

рекордів України, отримавши визнання за створення «найбільшого муралу з вишиванкою» на фасаді навчального закладу. Цей мистецький проєкт став не лише декоративним елементом, а й своєрідним символом національної ідентичності, що поєднав сучасний дизайн із українськими культурними мотивами. Новий розпис з'явився на поверхні утеплювача, яким було закрито советську мозаїку. Вона зображала учнів, навколо яких розгорталася композиція, що уособлювала поширення знань і прагнення до освіти. Проте написи з назвами навчальних предметів, виконані російською мовою, викликали неоднозначну реакцію серед місцевих мешканців і батьків учнів. Для багатьох це стало символом минулої епохи, що вже не відповідає сучасним ціннісним орієнтирам українського суспільства. Втім саму мозаїку не знищили й не пошкодили – її лише приховали за шаром утеплювача. Таким чином, історична частина будівлі збережена, водночас фасад набув нового вигляду, що поєднує прагнення до оновлення з повагою до минулого [4].

Мозаїки часів СРСР можна розглядати як носії численних культурних кодів, у яких минуле співіснує з теперішнім, утворюючи складну мережу взаємодії часів і сенсів. Саме тому вони, навіть втративши первинний ідеологічний зміст, залишаються важливою частиною урбаністичного тексту. Звісно це явище сьогодні постає у міському середовищі як певна «іншість» – воно втратило свій утопічний контекст і виглядає чужим в умовах сучасної України. Тому завдання реставраційних і культурних практик полягає у створенні компромісу між охороною минулого та інтеграцією цих творів у сучасну міську культуру.

Мозаїки супроводжують повсякденне життя містян, стаючи частиною їхніх маршрутів, асоціацій і пам'яті. При щоденному спогляданні подібних виробів мистецтва, вони постають у ролі природного компонента міського ландшафту, що водночас зберігає у собі пласт історії. Саме в такому «ментальному калейдоскопі» й постає живий образ міста – простору, де час матеріалізується у формах, кольорах і сюжетах монументального мистецтва.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Мозаїки Вінниці: історико-мистецький нарис / Упор. Анастасія Стовець. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2021. 196 с.
2. Гоц Д. Кольорові шматочки радянського минулого: збережені та втрачені мозаїки Вінниці. [режим доступу]: <https://vezha.ua/malenki-shmatochky-radyanskogo-mynulogo-yaki-mozayiky-zbereglys-u-vinnytsi-fotoreportazh/>
3. Гриненко В. Дивіться, як мозаїки 20 століття у Вінниці очистили водою під сильним тиском. [режим доступу]: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/362773-divitsya-yak-mozayiki-20-stolittya-u-vinnitsi-ochistili-vodoyu-pid-silnim-tiskom>
4. Стасюк І. Мозаїку на ліцеї у Вінниці закрили «найбільшою в Україні» вишиванкою. [режим доступу]: <https://hmarochos.kiev.ua/>

Олена Таран, Олена Гончарук

**ПАМ'ЯТЬ ПРО II СВІТОВУ ВІЙНУ В ГРОМАДСЬКОМУ
ПРОСТОРІ: ТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ ТА НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ
(НА ПРИКЛАДІ ТИВРОВА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Анотація. На прикладі Тиврова розглядається принцип поєднання традиційних практик (насамперед усної історичної наративи) та нових технологій для нового прочитання (інтерпретації) локальної історії періоду Другої світової війни в маленьких містечках Східного Поділля. Як корелюються колективна пам'ять та LiDAR-сканування в культурному ландшафті містечка.

Ключові слова: Тиврів, єврейська громада, Голокост, Друга світова війна, LiDAR-сканування, меморіальна культура.

Olena Taran, Olena Honcharuk

**MEMORY OF WORLD WAR II IN PUBLIC SPACE:
TRADITIONAL METHODS USING NEW TECHNOLOGIES
(ON THE EXAMPLE OF TYVROV, VINNYTSKA REGION)**

Abstract. The example of Tyvriv is used to examine the principle of combining traditional practices (primarily oral history narratives) and new technologies for a new reading (interpretation) of local history during World War II in small towns in Eastern Podillia. How collective memory and LiDAR scanning correlate in the cultural landscape of the town.

Keywords: Tyvriv, Jewish community, Holocaust, World War II, LiDAR scanning, memorial culture

Традиційна радянська історіографія акцентувала «визволення» від нацистів червоною армією, ігноруючи сталінські репресії та Голокост. Нова інтерпретація історичних подій, що сформувалася в Україні після 1991 р. (і особливо після 2014 р.), розглядає війну як подвійну окупацію двома тоталітарними режимами, підкреслює жертви українців, євреїв, локальний колабораціонізм та травму спільнот. Ця інтерпретація базується на архівних джерелах, усних історіях, меморіальних проєктах та сучасних технологіях, задіяних в гуманітарних дослідженнях, як, наприклад, LiDAR-сканування для виявлення масових поховань.

Існує велика кількість наукової літератури в галузі дослідження Голокосту як на території України загалом, так і Східному Поділлі зокрема (наприклад, публікації Українського центру вивчення історії